

індивідуальних трудових спорів від представництва при реалізації права на звернення за захистом, необхідно вирішити задля встановлення доцільності існування двох статей Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», якими закріплюється право профспілок на представлення інтересів працівників. Адже, якщо одне з видів представництва охоплює інший вид, доцільність дублювання права на представлення інтересів працівників виключається.

Ключові слова: профспілкове процесуальне представництво, ознаки профспілкового представництва, право профспілки на представлення інтересів працівників.

Резюме

Шотова Ю. Н. Понятие представительства профессиональным союзом интересов работников при реализации ими права на обращение за защитой.

В статье устанавливаются те определяющие признаки представительства профсоюзом интересов работников при реализации такими права на обращение за защитой своих прав, что позволяют определить суть такового и выделить данную разновидность представительства среди выделенных на сегодня разновидностей процессуального представительства представителями науки гражданского права. Вопрос, чем отличается представительство интересов работников профессиональным союзом во время решения индивидуальных трудовых споров от представительства при реализации права на обращение за защитой, необходимо решить ради установления целесообразности существования двух статей Закона Украины «О профессиональных союзах, их правах и гарантиях деятельности», которыми закрепляется право профсоюзов на представление интересов работников. Ведь, если один из видов представительства охватывает другой вид, целесообразность дублирования права на представительство интересов работников исключается.

Ключевые слова: профсоюзное процессуальное представительство, признаки профсоюзного представительства, право профсоюза на представление интересов работников.

Summary

Shchotova Y. The concept of trade union representation of workers' interests at the implementation of their's rights to apply for protection.

In this paper, are the defining features of union representation of interests of workers in the implementation of such rights to seek protection of their rights, which allow you to define the essence of this and provide this kind of representation among the selected varieties today procedure representation representatives of science civil law. The question about the difference between representation of employees by a trade union during the case of individual employment disputes and representation in the right for defense petition realization should be solved to settle the advisability of existence of two articles of the Law of Ukraine "On Trade Unions, Their Rights and Guarantees", that confirm the Unions' right to represent the interests of employees. In that case if one type of representation includes the other type, the advisability to double the right on representation the interests of employees is excluded.

Key words: trade union procedure representation, signs of union representation, the right to union representation of workers' interests.

Отримано 30.01.2013

УДК 347

А. П. ГОЛОВАЩУК

Анна Петрівна Головащук, аспірант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАТУСУ ЕМБРІОНА ЛЮДИНИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ПРОГРАМ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Останнім часом у світі та в Україні зокрема спостерігається активний розвиток допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ). У цьому зв'язку перед юридичною наукою виникає низка правових та етичних питань, які потребують відповіді. Зокрема, дискусійними є питання: чи має ембріон право на життя? Чи має ембріон правоздатність? У пошуках відповідей постає необхідність у визначенні правового статусу ембріона людини.

Актуальність даної теми дослідження полягає у тому, що питання правового статусу ембріона людини не має свого належного правового регулювання. Нині не існує єдиної точки зору на юридичний статус ембріона ні серед вчених-юристів, ні у нормативних актах міжнародного й національного законодавства.

Серед вітчизняних і зарубіжних науковців, які працювали над різними аспектами правового статусу ембріона людини, необхідно назвати Н. Беседкіна, А. В. Майфата, М. М. Малєїну, О. О. Пунди, З. В. Ромовську, Р. О. Стефанчука, К. М. Світньова та інших.

Метою даного дослідження є аналіз окремих проблем цивільно-правового статусу ембріона людини при застосуванні ДРТ, а також розгляд вже існуючих підходів до їх вирішення.

Потреба у визначенні правового статусу ембріона людини приводить до одного з найважливіших питань: ембріон є об'єктом чи суб'єктом правовідносин? Чи може ембріон бути предметом майнового спору? У випадку визначення ембріона як суб'єкта права за ним необхідно буде визнати право на життя.

Щоб визначити правовий статус ембріона та відповідати на поставлені вище запитання, необхідно встановити момент початку життя. У науковій літературі існують різноманітні погляди та концепції на момент початку життя. За однією з концепцій, початком життя є формування нервової системи. Н. Беседкіна зазначає, що: «початком життя слід вважати не момент народження людини, а досягнення внутрішньоутробним плодом певного етапу розвитку, при цьому досягнувши певного рівня розвитку плід повинен бути визнаний людською істотою»¹. Ембріональна концепція виходить із того, що право людини на життя виникає до моменту народження. Так, З. В. Ромовська, розглядаючи це питання, стверджує, що право людини на життя повинно виникати безпосередньо із моменту зачаття². Інші науковці підтримують натуціональну концепцію, за якою життя починається з моменту народження.

У зарубіжних країнах по-різному визначається початок життя людини. У Франції життя людини захищається державним законом через 10 днів після зачаття, в Данії – після 12 тижнів, а в Швеції – 20. В Японії, як і в багатьох країнах, життя юридично захищено лише після народження³.

У вітчизняній юридичній літературі зазначається, що «початком життя людини є час фізіологічних пологів»⁴. Посягання на плід людини до початку родового процесу не є посяганням на життя і може призвести до відповідальності за незаконне проведення абортів⁵.

Відповідно до ст. 3 Основного Закону життя людини визнається в Україні найвищою соціальною цінністю. Згідно зі ст. 201 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) життя є особистим немайновим благом, яке охороняється цивільним законодавством. Відповідно до ч. 1 ст. 269 ЦК України особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом. У ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства» зазначається, що кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я⁶. Проаналізувавши чинне законодавство України, можна зазначити, що воно гарантує і захищає право людини на життя, однак у ньому не визначено момент початку життя. Разом із тим слід зазначити, що діюче законодавство України сформоване на основі натуціональної концепції, а отже, ембріон не володіє правом на життя.

Що ж до питання про правоздатність ембріона, то Г. Ф. Шершеневич зазначає, що: «Не зародок, а народжена дитина робить вплив на юридичні відносини, причому цей вплив відноситься до того моменту, коли він був ще зародком. Народження становить настільки необхідну умову для правоздатності, що поява мертвої дитини позбавлена юридичного значення, і зародок розглядається таким, що наче ніколи не існував»⁷.

Згідно зі ст. 25 ЦК України цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження, а припиняється у момент смерті. Хоча на законодавчому рівні й визначено момент початку і кінця цивільної правоздатності, все ж виникає певне непорозуміння. Це пов'язано з положенням ч. 2 ст. 25 ЦК України, де зазначено, що: «У випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатой, але ще не народженої дитини». Виникає дискусія: чи йдеться тут про правоздатність ще не народженої дитини і ембріона зокрема? Невизначеності також додають і деякі норми Цивільного кодексу України. Так, у ст. 1200 ЦК України зазначено, що у разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди має дитина потерпілого, народжена після його смерті. Статтею 1222 ЦК України передбачено, що спадкоємцями є особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини.

Для того, щоб усунути видимість колізії наведених норм, доцільно провести розмежування понять «правоздатність» і «охорона прав фізичної особи». Тоді все стає на свої місця: правоздатність виникає тільки з моменту народження. До моменту можливого народження дитини, зачатой за життя спадкодавця, що помер, закон передбачає лише охорону прав такої дитини. Саме у такому сенсі й сформульоване згадане вище положення ст. 25 ЦК⁸. Таким чином чинне українське законодавство не визнає правоздатності ембріону, а отже, і не надає йому статусу суб'єкта права. У випадку, коли на законодавчому рівні ембріон буде визнаний суб'єктом правовідносин, то стосовно нього будуть заборонені будь-які дії, у тому числі аборти, кріоконсервація, дослідження та перенесення (імплантація) у організм сурогатної матері.

Відповіді потребує питання: чи є ембріон об'єктом цивільних прав і до яких саме об'єктів він належить? Якщо визнати ембріон об'єктом, то тоді необхідно буде визначити і його оборотоздатність. А. В. Майфат вважає, що об'єктом правовідносин може стати ембріон людини.⁹ Згідно зі ст. 177 ЦК України об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. У наведеному переліку серед об'єктів ембріона немає. Однак у юридичній літературі зустрічається думка, що ембріон є об'єктом, і через свою особливість належить до речей, що обмежені у цивільному обігу.

Звернемося до судової практики США. Найбільш відомий випадок в цій сфері – це справа Девісів (Devis v. Devis), коли людський ембріон став предметом спору, пов'язаного з розірванням шлюбу і розподілом майна. 8 грудня 1988 р. в лабораторії було проведено штучне запліднення, поза тілом матері, і було отримано дев'ять ембріонів. Два з них були імплантовані Мері Девіс, однак очікуваної вагітності не відбулося. Решта сім ембріонів були заморожені з метою можливої подальшої імплантації в тіло дружини. Однак незабаром подружжя розірвало шлюб і почався розділ майна. Єдине спірне питання полягало в тому, чи має хтось із подружжя виключне право на заморожені ембріони або має бути створений режим спільного користування, що виключає можливість розпорядження ембріонами тільки одним з колишнього подружжя. Суд, однак, виніс

рішення про передачу ембріонів у тимчасове володіння Мері Девіс з метою імплантації. Крім того, суд встановив, що людський ембріон не є об'єктом права власності. Ембріони не можуть входити в загальний обсяг майна, що належить подружжю, і до них не застосовуються загальні правила про розділ майна.

В іншій судовій справі подружжя вимагало вилучити ембріон з дослідницької лабораторії університету, куди вони передали його на дослідження. Суд визнав за подружжям наявність майнового інтересу щодо ембріона і вимагав передати ембріон їм, однак не знайшов наявності права власності. Суд також підтвердив, що людський ембріон не є об'єктом права власності, оскільки це вже є початок людського життя – іншої людини.

Звідси можна зробити висновок про те, що американська правова думка в принципі визнає можливість визнання ембріонів об'єктами правовідносин, але разом з тим зазначає, що це вельми специфічний об'єкт. Суди за загальним правилом відмовляють у визнанні права власності на ембріони на підставі того, що останні являють собою початок людського життя¹⁰.

Якщо на законодавчому рівні ембріон не відноситься до таких об'єктів права, як речі, що обмежені у цивільному обороті, то відповідно усі правовідносини, які виникають з його імплантації, не будуть регулюватись Цивільним кодексом України, а будуть лише захищатись ним.

Ще одним важливим моментом є питання про те, хто має право розпоряджатись кріоконсервованими ембріонами у випадку загибелі подружжя замовників репродуктивної програми. Вважаємо, що знищувати дані ембріони є недоцільним, найкраще передати їх іншій парі, яка проходить репродуктивну програму. Однак лише у тому випадку, якщо найближчі родичі загиблого подружжя не будуть заперечувати проти цього.

Потребує вирішення і питання: чи має право сурогатна мати перервати вагітність? У ст. 283 ЦК України зазначається: «фізична особа має право на охорону її здоров'я». Тому ми вважаємо, що сурогатна мати може зробити аборт, але лише за медичними показаннями, коли вагітність становитиме загрозу її життю чи здоров'ю.

Отже, підсумовуючи усе зазначене вище можна зробити висновок, що ембріон людини не є суб'єктом права та не має правоздатності. Сьогодні виникає потреба сформуванню дієвий механізм правового захисту ембріона.

¹ *Беседкина Н. И.* Зарождение жизни. Юридическая точка отсчёта // *Право и жизнь*. – 2004. – № 72 (8). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law-n-life.ru/arch/n72.aspx>

² *Стефанчук Р. О.* Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія / Відп. ред. Я. М. Шевченко. – К.: КНТ, 2008. – 626 с. – С. 274.

³ *Іванов Ю. Ф., Золотова О. І.* Початок життя людини як об'єкт кримінально-правової охорони. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_pr/2010_1/18.pdf

⁴ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – 1184 с. – С. 263.

⁵ Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / М. І. Бажанова, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 544 с. – С. 31.

⁶ Закон України «Про охорону дитинства» № 2402 – III від 26 квітня 2001 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

⁷ *Шершеневич Г. Ф.* Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Вступительная статья, Е. А. Суханов. – М.: Фирма «СПАРК», 1995. – 556 с. – С. 62. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kursach.com/biblio/0020001/000.htm>

⁸ *Харитонов С. О., Старцев О. В.* Цивільне право України: Підручник. – Вид. 2, перероб. і доп. – К.: Істина, 2007. – 816 с. – С. 113.

⁹ *Майфат А. В.* Собственность на человеческое тело. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.urallaw.ru/articles/person_2/id_35.html

¹⁰ *Федосеева Н. Н., Фролова Е. А.* Проблема определения правового статуса эмбриона в международном и российском праве. Федеральний науково-практичний журнал «Медицинское право». – 2008. – № 1 (21). – С. 36–39. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worklib.ru/laws/ml01/pages/10001792.php>

Резюме

Головацук А. П. Цивільно-правові аспекти статусу ембріона людини при застосуванні програм допоміжних репродуктивних технологій.

У статті аналізується цивільно-правовий статус ембріона людини. Розкриваються теоретичні підходи до визначення правоздатності ембріона та його правового статусу. При дослідженні правового статусу ембріона людини розглянуто особливі правовідносини, що виникають при застосуванні програм допоміжних репродуктивних технологій. У даній статті наведені та проаналізовані випадки із судової практики зарубіжних країн у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Ключові слова: ембріон, правоздатність ембріона, право на життя.

Резюме

Головацук А. П. Гражданско-правовые аспекты статуса эмбриона человека при применении программ вспомогательных репродуктивных технологий.

В статье анализируется гражданско-правовой статус эмбриона человека. Раскрываются теоретические подходы к определению правоспособности эмбриона и его правового статуса. При исследовании правового статуса эмбриона человека в статье рассмотрены особые правоотношения, возникающие при применении программ вспомогательных репродуктивных

технологій. Приведены и проанализированы случаи из судебной практики зарубежных стран в сфере применения вспомогательных репродуктивных технологий.

Ключевые слова: эмбрион, правоспособность эмбриона, право на жизнь.

Summary

Golovashchuk A. Civil Aspects status of human embryo in the application of Assisted Reproductive Technologies.

This article analyzes civil and legal status of human embryos. Uncover the theoretical approaches to determine the legal capacity of the embryo and its legal status. In the study of the legal status of human embryo investigated special legal relations arising from the use of Assisted Reproductive Technologies. Presents and analyzes cases from the judicial practices of foreign countries in the field of the use of Assisted Reproductive Technologies.

Key words: embryo, legal capacity embryo, the right to life.

Отримано 5.02.2013

УДК 349.23:331.32(1-672)(045)

К. І. ДМИТРІЄВА

*Катерина Ігорівна Дмитрієва, здобувач
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН ІЗ РОЗВИНУТОЮ ЕКОНОМІКОЮ

У сучасних умовах реформування і оновлення трудового законодавства України вивчення і врахування позитивного зарубіжного законодавчого досвіду правового регулювання трудових відносин взагалі і часу відпочинку зокрема має важливе значення.

Метою даної статті є визначення особливостей правового регулювання часу відпочинку в європейських країнах із розвинутою ринковою економікою у сучасний період.

По-перше, слід зауважити, що правова регламентація часу відпочинку у цих країнах відзначається певною різноманітністю. По-друге, держави орієнтуються на мінімальні стандарти гарантій права працівників на відпочинок, закріплені в Конвенціях Міжнародної організації праці і в актах Європейського Союзу. Зокрема, серед конвенції МОП слід назвати Конвенцію МОП № 52 про щорічні оплачувані відпустки 1936 р., Конвенцію МОП № 132 про оплачувані відпустки (переглянута) 1970 р., Конвенцію МОП № 140 про оплачувані учбові відпустки 1974 року. По-третє, значна частина питань у цій сфері визначається колективними договорами, які, як правило, встановлюють більш сприятливі умови для працівників порівняно із законодавством та міжнародними договорами.

У багатьох країнах з розвинутою ринковою економікою право на відпочинок і, зокрема, на відпустки закріплюється в конституціях і конкретизується в спеціальних законодавчих актах. Так, у ст. 36 Конституції Італії передбачено, що працівник має право на щотижневий відпочинок і на щорічну оплачувану відпустку, від якої не має права відмовитися¹.

У Конституції Португалії в ст. 59 «Права трудящих» передбачено право працівників на відпочинок, максимальне обмеження робочого дня, щотижневий відпочинок і чергові оплачувані відпустки.

У Великобританії взагалі відсутні законодавчі акти про час відпочинку. У Данії, Австрії, Німеччині, Італії діють спеціальні законодавчі акти стосовно відпусток. У Франції питання часу відпочинку визначені гл. 3 прийнятого у 2008 р. Кодексу про працю, який консолідував попереднє законодавство. Що стосується режиму відпусток у Франції, то відповідно до Ордонансу від 16 січня 1982 р. за один місяць безперервної роботи працівник отримує 2,5 дня відпустки, при цьому загальна тривалість відпустки не може перевищити 30 робочих днів. Відсутність на роботі з неповажної причини (з особистих мотивів, через простій з вини працівника, у зв'язку з незаконним страйком і т.ін.) веде до пропорційного скорочення відпустки. Таким чином, тільки безперервна, як правило, робота протягом календарного року дає право на 5-тижневу оплачувану відпустку. Молодь до 21 року і учні виробничого навчання мають право на відпустку у 30 робочих днів незалежно від попередньої роботи, але оплачується відпустка пропорційно фактично відпрацьованим місяцям².

За колективними договорами тривалість відпустки може бути збільшена і диференційована залежно від трудового стажу або віку працівника.

Закон визначає порядок надання відпусток, який деталізується в колективних договорах. Період відпусток для несільськогосподарських галузей: 1 травня – 31 жовтня. Відпустка надається одночасно всім працівникам із закриття підприємства або по черзі відповідно до графіка відпусток. Подружжя, що працюють